

घरायसी निर्णय प्रक्रियामा महिलाको भूमिका

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय अन्तर्गत समाजशास्त्र

केन्द्रीय विभाग समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर उपाधिको

आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नको लागि प्रस्तुत

सोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता

राधा नेपाल

रोल नं. ५२२

परिक्षा रोल नं. २८३०८३

त्रि. वि.रजिष्ट्रेशन नं. ९-२-२९-१०९५-२००६

समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०७३

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय
समाजशास्त्र केन्द्रिय विभाग
कीर्तिपूर, काठमाडौं

सिफारीस-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा समाजशास्त्रीय संकाय अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधिको लागि आंशिक आवश्यकता पूरा गर्ने उद्देश्यले प्रस्तुत “घरायसि निर्णय प्रक्रियामा महिलाको भुमिका” विषयक शोधपत्र राधा नेपालले मेरो निर्देशन सुभाब तथा सुपरिवेक्षणमा तयार पार्नु भएको हो । म उहाँको कार्य प्रति सन्तुष्ट छु अतः शोधपत्रको अन्तिम मूल्याङ्कनको लागि सिफारिस गर्दछु ।

राम बहादुर के. सी.

शोध निर्देशक

समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपूर, काठमाडौं ।

मिति : .....

त्रिभूवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय
समाजशास्त्र केन्द्रिय विभाग
किर्तिपुर, काठमाडौं

स्वीकृति पत्र

“घरायसि निर्णय प्रक्रियामा महिलाको भूमिका” शिर्षक राखि त्रिभुवन विश्वविद्यालय समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुर अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोश्रो वर्षमा अध्ययन गर्ने श्री राधा नेपालले प्रस्तुत गर्नु भएको शोधपत्रलाई स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

हस्ताक्षर

प्रा. डा. तुलसीराम पाण्डे
(विभागीय प्रमुख)

.....

डा. सुरेन्द्र मिश्र
(बाह्य निरिक्षक)

.....

राम बहादुर के. सी.
(शोध निर्देशक)

.....

मिति :.....

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत शीर्षकको “घरायसि निर्णय प्रक्रियामा महिलाको भुमिका” शोधपत्र समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तिको आंशिक कार्य पूर्तिको लागि तयार पारिएको हो । यस शोधपत्रको प्रस्तावना कार्य देखि अन्त्य सम्म आफ्नो अमूल्य समय दिई निर्देशन, सल्लाह, सुभाब एवं सहयोग प्रदान गर्नु हुने समाजशास्त्र केन्द्रीय विभागका लेक्चरल राम बहादुर के. सी. ज्यू प्रति आभार व्यक्त गर्दछु । मेरो शोधपत्रको अन्तिम मूल्याङ्कनको क्रममा अमूल्य सुभाब एवं सल्लाह दिएर शोधपत्र परिमार्जन गर्नमा मद्दत पुर्याई दिनु हुने बाह्य प्रशिक्षक डा. सुरेन्द्र मिश्र ज्यू प्रति आभारी छु । त्यस्तै शोधपत्रको तयारीको क्रममा स्वीकृति प्रदान गरि अनुसन्धान गर्ने अबसर दिनुहुने विभागीय प्रमुख प्रा. डा. तुलसीराम पाण्डे ज्यू प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । समय समयमा विभिन्न सल्लाह, सुभाबहरु दिनुहुने समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुर परिवार प्रति धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

मेरो जीवनको पाईला सँगै भौतिक, आर्थिक तथा हरेक क्षेत्रमा सहयोग गर्दै उच्च शिक्षा सम्म पढ्न प्रोत्साहन गरि यो अबस्थामा ल्याई दिनु हुने आदरणीय बुबा आमा केशव प्रसाद नेपाल र सिता नेपाल तथा ससुरा र सासु नारायण प्रसाद खतिवडा र गोमा खतिवडा प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यसै गरि अहिलेको अवस्था सम्म पुऱ्याई शोध कार्य गरुन्जेलको समय सम्म पनि अभै हौसला, सहयोग र प्रेरणा दिईरहनु हुने मेरो श्रीमान रुपक खतिवडा, सहयोगि बहिनि सावीत्री, विनिता र भाईहरु ऋषब, नवराज, सन्दिप, सुनील, सन्तोष प्रति ज्यादै नै ऋणी छु ।

शोधपत्रका क्रममा अध्ययन क्षेत्रका महिलाहरु जसले विभिन्न जिज्ञासा र चाहना पुरा गरि तथ्याङ्क संकलनमा सहयोग गर्नु भएको छ, उँहाहरुलाई विशेष धन्यावाद दिन चाहन्छु । त्यस्तै आवश्यक सूचनाहरु उपलब्ध गराई सहयोग पुऱ्याउनु हुने अध्ययन क्षेत्रको अग्रजहरु र गा. वि. स. परिवार मा धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहन्छु । त्यस्तै आवश्यक सूचनाहरु उपलब्ध गराउन सहयोग गर्नु हुने अभिभावक तथा बुद्धिजिविहरु, विभिन्न सरकारी, गैरसरकारी संघ, संस्थाहरुलाई धन्यवाद नदिरहन सकिदैन । त्यसै गरी आवश्यक सुभाब सल्लाह प्रदान गर्नुहुने मेरा साथी इशा प्रधान प्रति पनि धन्यवाद अर्पण गर्दछु । अन्त्यमा यस शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष रुपमा सहयोग गर्नु हुने सबैलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

राधा नेपाल

समाजशास्त्र केन्द्रिय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर, काठमाण्डौं

विषय सूची

पेज नं.

अध्याय एक : अध्ययनको पृष्ठभूमि

१.१ परिचय	१
१.२ समस्याको कथन	६
१.३ अध्ययनको उद्देश्य	९
१.४ अध्ययनको महत्व	९
१.५ अध्ययनको संगठन	१०

अध्याय दुई : सन्दर्भ साहित्यको पुनरावलोकन

११

अध्याय तीन : अनुसन्धान पद्धति

३.१ अध्ययन क्षेत्र छनोट	१७
३.२ तथ्याङ्कको ढाँचा	१७
३.३ तथ्याङ्कको प्रकार र प्रकृति	१७
३.४ तथ्याङ्कको इकाइ समग्र र नमूना छनोट	१८
३.५ तथ्याङ्क सङ्कलन विधि	१८
३.५.१ अन्तर्वार्ता	
३.५.२ विशेष व्यक्तिसँगको अन्तर्वार्ता	
३.५.३ व्यैयक्तिक अध्ययन	
३.६ तथ्याङ्क विश्लेषण	१९
३.७ अनुसन्धान गर्दाको अनुभव	१९
३.८ अध्ययनको सिमा	२०

अध्याय चार : ग्रामिण महिलाको पारिवारिक, सामाजिक, आर्थिक अवस्था

४.१ उमेर	२१
४.२ जातीय स्थिति	२२
४.३ धार्मिक स्थिति	२३
४.४ पारिवारिक स्वरूप	२४

४.५ परिवारको आकार	२५
४.६ विवाहको स्वरूप	२६
४.७ विवाहको उमेर	२७
४.८ वैवाहिक स्थिति	२८
४.९ आर्थिक अवस्था	२९
४.९.१ उत्तरदाताको आर्थिक कारोवारमा संलग्नता	२९
४.९.२ उत्तरदाताको परिवारको आम्दानीको स्रोत	३०

अध्याय पाँच : परिवारमा महिलाको निर्णय अधिकार र भूमिका

५.१ बच्चा जन्माउने निर्णय	३२
५.२ स्वास्थ्य सुरक्षा	३३
५.३ भू-स्वामित्वको स्थिति	३४
५.४ शैक्षिक स्थिति	३५
५.५ विद्यालय छनौट	३६
५.६ घरायसि सामान खरिद बिक्रीमा निर्णय	३७
५.७ समय अनुसार बाली	३८
५.८ शिक्षामा महिलाको सहभागिता	३९
५.९ घरायसि अन्य निर्णयमा सहभागिता	४०
५.१० निर्णय अधिकारमा प्रभावी तत्वहरु	४१
५.१०.१ शिक्षा	४२
५.१०.२ पेशा	४३
५.१०.३ महिला र वाह्य गतिविधि	४४
५.१०.४ वैयक्तिक अध्ययन	४५

अध्याय छ : सारांश र निष्कर्ष

६.१ सारांश	४८
६.२ निष्कर्ष	४९

सन्दर्भ सामाग्री

अनुसूची